

¡BOMBA!

Vender marca Mexicana ya no es un tema legal; al fin falló el tribunal, ¡a pagar de buena gana!

K'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 7 al domingo 9 de julio de 2023

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 9 · NÚMERO 2024 · www.lajornadamaya.mx

BAJ,

JUNTÚUL BA'ALCHE' SUUKA'AN U JANTA'AL TU PETENIL YUCATÁN

Ichil tuláakal u jejeláasil baj yaan tu lu'umil Méxicoe', le ku yantal tu Petenil Yucatán (*Orthogeomys hispidus*) óol jala'an ti' u jeelo'obo' yóok'lal ba'alo'ob je'el bix tu'ux ku yantalo'ob, tumen u ya'abile', ku béeytal u yila'al Tamaulipas tak Centroamérica. Chéen ba'axe' ti'al le ku yantalo'ob Yucataáne', wíinike' tu kanaj bix u jaantik ti'al u tséentikubáaj.

Baje' u láak'mubáaj yéetel ch'o'ob, ba'ale' leti'e' óol "poloktak" yéetel kaja'an yáanl lu'um; ku aaltal tak 500 graamóos yéetel ku p'isik maanal 30 sentimeetróos.

U ch'a'amaj u moots ichil Geomide baatsil. Ichil tuláakal u noj lu'umil Méxicoe' yaan kex 15 u p'eel u jejeláasil.

Tumen suuk u máan yanal lu'ume', u tso'otsele' chéen jump'eelili' u boonil, le beetike' maases chéen koobtak'o'ob wa óol k'aank'antako'ob. Tu neje' mina'an u tso'otsele' ts'o'okole' chichan, ma' je'ex u ti'al nukuch ch'o'ob.

Ma' jach táaj uts u lúubul ti' wíiniki' tumen ku jaantik u paak'áalil kool, ts'o'okole' ja' ku yuk'ik'o'obe' ku ch'a'ako'ob kéen u jaanto'ob u jejeláasil moosto'ob. Ba'ale' u jaajile', ma' ti' leti'ob yaan u k'aasili'; u ti'al wíinik tumen to'on tluk'saj k'áax tu'ux yaan ka'achij, ts'o'okole' to'on kts'áak u yo'och ti'al u tséentikubáaj, ba'ale' kéen ts'o'okoke' k-k'áat ka luk'uko'obi'", tu ya'alaj jbiologóo Roberto Rojo, máax beetik jejeláas xaak'alo'ob tu péetlu'umil Yucatán.

ANA RAMÍREZ

OOCHEL BENMUN89

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 44 TAK 46